

Premeny štátu v informačnom veku

Ivan Klinec

Vytváranie nového globálneho prostredia civilizácie

Chaos rozpadávajúceho sa industriálneho poriadku a zrod nového poriadku súčasnej civilizácie mení začiatkom 21. storočia v globálnom meradle pravidlá jej fungovania a vytvára nové globálne prostredie, ktoré je novým formujúcim priestorom pre fungovanie civilizácie, spoločnosti a ekonomiky a takisto i pre život jednotlivých ľudí. Toto nové globálne prostredie je z veľkej časti nezmapované rovnako ako sú nezmapované aj vytvárajúce sa pravidlá. Staré mapy ekonomických a sociálnych teórií zastarali a stratili svoju výpovednú hodnotu. Nové mapy sa postupne vytvárajú a snažia sa popisovať meniacu a vytvárajúcu sa realitu.

Vynárajúca sa spoločenská a ekonomická organizácia informačného veku sa začiatkom 21. storočia začala pripodobovať predindustriálnym formám organizácie ekonomiky a spoločnosti. Postindustriálna civilizácia sa v mnohých smeroch začala pripodobovať predindustriálnej civilizácii. Nájomné armády a súkromné bezpečnostné služby sa podobajú viac na nájomných žoldnierov stredoveku a transnacionálne a regionálne a lokálne organizácie oslabujú a rozkladajú silu štátu. Vzniká tak chaos štátov, regiónov a transnacionálnych organizácií, kde regionálne organizácie a spoločenstvá sú často rovnocenným konkurentom štátov a kde ekonomiky transnacionálnych organizácií prevyšujú svojou silou ekonomiky jednotlivých štátov. Postindustriálna civilizácia sa však líši od predindustriálnej, a to najmä svojou technologickou základňou ako i globálne vzájomne prepojenými sieťami. Zosieťovaná, zlinkovaná a zhypertextovaná civilizácia vytvára určitú formu globálnej pavučiny prepájajúcej jednotlivcov, organizácie, regióny i štáty.

Nové globálne prostredie postupne vytvára a formuje priestor, v ktorom budú fungovať jednotlivci, ekonomiky a spoločnosti v informačnom veku. Tento priestor bude tvoriť rámce a pravidlá hry, v rámci ktorých bude fungovať celá civilizácia.

Nové globálne prostredie 21. storočia sa dá popísať nasledovnými základnými charakteristikami:

- Prechodom od entropického spôsobu fungovania civilizácie k syntropickému a postupné prispôsobovanie jednotlivých podštruktúr civilizácie syntropickým princípom.
- Vytváraním globálnych transnacionálnych štruktúr a ich vyvažovaním rastúcim počtom lokálnych a regionálnych štruktúr.
- Vytváraním zmiešanej ekonomiky na všetkých úrovniach, kde transnacionálne štruktúry budú dopĺňať lokálne a regionálne štruktúry.
- Globálnym pôsobením základných pravidiel civilizácie Tretej vlny.
- Premenu národných štátov na trhové štáty a s tým spojenou zmenou konštitučných poriadkov.
- Vytváraním nehmotnej ekonomiky ako nehmotného obalu hmotnej ekonomiky, pričom štruktúry nehmotnej ekonomiky budú rozhodujúcou podmienkou fungovania ekonomiky na všetkých úrovniach.
- Rastom civilizačného jadra a procesmi napojenia sa na toto jadro.
- Vlády národných štátov sú nahrádzané komplexnejšími systémami vládnutia - governance.

Transnacionalizácia ekonomiky a transformácia národného štátu

Postupujúca transformácia industriálnej spoločnosti na informačnú spoločnosť postupne erodovala štruktúry národného štátu a transnacionálne sieťové štruktúry narušili teritoriálne suverenity národného štátu. Postupne sa rozpadlo národné hospodárstvo a časť ekonomík jednotlivých štátov sa stala súčasťou transnacionálnych ekonomických štruktúr. Ekonomika počas obdobia národného štátu fungovala ako národné hospodárstvo. S postupujúcou transnacionalizáciou

ekonomiky sa prestalo hovoriť o národnom hospodárstve a národohospodárske teórie boli postupne vystriedané ekonomickými teóriami. Národné hospodárstvo nahradila trhová ekonomika. A národný štát začal nahrádzať trhový štát.

Ekonomickú štruktúru jednotlivých štátov začala nahrádzať globálna transnacionálna ekonomická štruktúra. Na globálnej úrovni sa hovorí o vzniku globálnej ekonomiky, svetovej ekonomiky, svetového trhu, transnacionálnych korporácií, globálnych korporácií atď. Na národnej úrovni sa hovorí o rozdelení ekonomiky na časť, ktorá je napojená na globálnu ekonomiku a na časť, ktorá na globálnu ekonomiku napojená nie je.

Medard Gabel a Henry Bruner v knihe *Global Inc. An Atlas of the Multinational Corporation – Globálna a.s.* Atlas multinacionálnych korporácií uvádzajú, že moderný národný štát a korporácia majú svoje začiatky približne v rovnakom období. Gabel a Bruner uvádzajú, že Westfálska zmluva z roku 1648 je považovaná za bod, z ktorého začal vznikať moderný národný štát a verejná charta, ktorá vytvorila prvú spojenú kapitálovú spoločnosť v Anglicku bola vydaná kráľovnou Alžbetou I. v roku 1601.

Od týchto počiatkov obidve formy organizácií rástli čo do počtu, geografického rozsahu a moci. Z pár národov na viac ako 220 v roku 2001 a z pár korporácií na viac ako 63 000 multinacionálnych korporácií, pričom obidve tieto formy obopínajú svet.

Gabel a Bruner tvrdia, že národný štát bol historický významnejší a mocnejší. Dnes sa toto zmenilo. Korporácie a obzvlášť multinacionálne korporácie získavajú moc, ktorá patrila národom. Toto nové mocenské usporiadanie nie je iba výsledkom toho, že národné štáty odovzdávajú existujúcu moc, hoci aj toto sa deje.

Významnejšie je podľa nich to, že nová moc je prinášaná na svet vo forme novej technológie, ktorú multinacionálne korporácie kontrolujú a je to táto nová technológia, ktorá rozširuje moc a práva multinacionálnych korporácií. Keďže sú korporácie rýchlejšie a agilnejšie ako ich národné proťajšky, môžu ľahko ovplyvňovať sily globalizácie.

Nový svetový poriadok trhových štátov

Úpadok národných štátov sa stal zjavným koncom 20. storočia a zastaralé ekonomické, spoločenské a politické teórie a koncepty sa stali brzdou adaptácie na celosvetovo prebiehajúce civilizačné zmeny. Národné štáty sa dostávali postupne do

krízy a začali sa hľadať nové koncepty vysvetľujúce fungovanie ekonomiky a spoločnosti v nových realitách. Začiatok 21. storočia je tak spojený s hľadaním a vytváraním nových teórií, konceptov a foriem organizácie ekonomiky, spoločnosti a civilizácie. Vznikajúci koncept trhového štátu sa javí ako jeden z najvýstižnejších konceptov popisujúcich nové reality meniaceho sa sveta.

Koncept trhového štátu umožňuje popísať predpokladané smerovanie ekonomických a spoločenských štruktúr, ktoré celosvetovo strácajú industriálnu podobu a v mnohých smeroch sa podobajú na štruktúry, ktoré fungovali v období pred industriálnou érou a takisto v čase pred vznikom národných štátov. Spod kontroly štátu sa postupne vyčleňuje stále viac oblastí života spoločnosti. Privátnymi aktivitami sa stávajú aj také činnosti ako obrana alebo spravodajstvo. Tak ako v predindustriálnej dobe fungovali armády nájomných žoldnierov, aj dnes vznikajú súkromné armády a dokonca aj súkromné spravodajské služby. Postupujúci rozpad národných štátov vytvára takisto mnohé riziká, ktoré už dnes ohrozujú fungovanie niektorých oblastí spoločnosti a vyžadujú hľadanie možných riešení a eliminácie týchto hrozieb.

Vytváranie trhových štátov

Vytváranie trhových štátov je konceptuálnym modelom, ktorý sa snaží vysvetliť základné zmeny vo fungovaní národných štátov na základe evolučného vývoja moderného štátu za posledných šesťsto rokov. Národné štáty vo svojej klasickej podobe podliehajú erózii zhruba od deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Koncept trhových štátov popisuje trend erózie národného štátu a trendy jeho fungovania v inom režime v meniacich sa podmienkach globálneho sveta, informačnej spoločnosti a trhovej ekonomiky.

Autorom konceptu trhového štátu je americký profesor práva Philip C. Bobbitt, ktorý trhový štát popísal vytváranie trhového štátu v knihe *Achilov štít*, ktorú vydal v roku 2002. Vytváranie trhových štátov bolo zahrnuté ako jeden z hlavných globálnych trendov do najnovších scenárov Royal Dutch / Shell *Globálne scenáre 2025*.

Philip Bobbitt vidí trhové štáty ako najnovšiu formu konštitučného poriadku. V období od renesancie prešiel moderný štát piatimi základnými vývojovými

stupňami. Od roku 1494 sa vystriedalo päť dominantných konštitučných poriadkov: kniežacie štáty, kráľovské štáty, štáty-národy, národné štáty a trhové štáty.

Tieto vývojové stupne majú nasledovné základné charakteristiky:

- Kniežacie štáty (1494 – 1620) – Kniežacie štáty sa vyvinuli v Taliansku počas renesancie. Nahradili predošlú vládu feudálnych lordov. Poskytovali občanom prvú významnú teritoriálnu ochranu a bezpečnosť výmenou za uznanie teritoriálnej moci kniežat. Kniežatá si najímali žoldnierov na ochranu svojich teritórií a obchodných ciest, ktoré nimi prechádzali. Na oplátku kniežatá vyberali dane.
- Kráľovské štáty (1567 – 1702) – Kráľovské štáty sa objavili spolu s konceptom božských, bohom daných práv vládnuť, ktoré využívali králi. Počas tejto éry štát pokračoval v napĺňaní zodpovednosti poskytovať bezpečnosť, avšak pre väčšie teritoriálne oblasti prostredníctvom vytvárania armád a loďstva. Na oplátku subjekty režimu využívali istú formu participácie na kráľovskom božskom štatúte a sláve dynastie.
- Teritoriálne štáty (1688 - 1792) – Teritoriálny štát bol spojený s kontrolou obchodu na určitom teritóriu. Bol charakteristický aristokratickým vodcovstvom.
- Štáty – Národy (1776 –1914) – Štát – Národ sa objavil na konci osemnásteho storočia, kedy vznikol nový poriadok pod vplyvom ideí slobody a demokracie, ktoré zjednotili populáciu okolo spoločnej participácie na národnej, etno-kultúrnej identite. Počas tejto éry vidíme vzostup imperializmu a expanziu a exploataciu národnej identity.
- Národné štáty (1863 - 1991) – Národný štát sa vytvoril na začiatku dvadsiateho storočia, aby slúžil ľuďom poskytujúc ekonomický blahobyť občanom. Počas tejto éry komunizmus, fašizmus a parlamentarizmus súťažili, kto poskytne občanom väčší blahobyť.

- Trhové štáty (1989 –) – Trhový štát vznikol v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia v USA a v západnej Európe spolu s globálnou ekonomikou. Trhový štát existuje, aby maximalizoval príležitosti pre ľudí, aby mohli dosiahnuť lepší život a tiež aby zabezpečil existenciu trhových štruktúr, ktoré poskytujú bohatstvo a spoločenskú prosperitu.

Bobbitt považuje za najnovšie evolučné štádium moderného štátu trhový štát. Tento trhový štát vzniká na odlišnej báze legitimacy, než akú mal národný štát dvadsiateho storočia a takisto slúži inému spoločenskému účelu. Zatiaľ čo hlavnou úlohou národného štátu bolo poskytovať rastúce materiálne bohatstvo občanom a zabezpečovať jeho spravodlivú distribúciu, úlohou trhového štátu je vzrast súhrnného bohatstva jeho občanov prostredníctvom deregulácie, rastúcich verejno-súkromných partnerstiev a devolúciou štátu blahobytu. Podľa Bobbitta štát v novej podobe neexistuje preto, aby priamo zabezpečoval materiálny blahobyt občanov, ale existuje preto, aby maximalizoval príležitosti ľudí zlepšovať svoj život. Model národného štátu spájal suverenitu štátu s jeho teritoriálnymi hranicami. V súčasnej dobe prebiehajúce celosvetové zmeny spochybňujú tento model. Model národného štátu je podľa Bobbitta narušovaný nasledovnými vývojovými tendenciami:

- Ochranou ľudských práv, ktorá je rozšírená celosvetovo bez ohľadu na interné zákazy.
- Rozširovaním jadrových zbraní a zbraní hromadného ničenia, ktoré robia neefektívnou obranu zvnútra.
- Rozširovaním globálnych a transnacionálnych hrozieb, ktoré prekračujú jednotlivé hranice ako znečistenie životného prostredia, migrácia, populačná expanzia, choroby a hlad.
- Rastom svetového ekonomického režimu, ktorý ignoruje hranice pohybom kapitálových investícií.
- Vytvorením globálnej komunikačnej siete, ktorá ohrozuje národné jazyky, zvyky a kultúry.

Následkom uvedených vývojových tendencií vzniká nový konštitučný poriadok, ktorý reflektuje týchto päť procesov, a tým je trhový štát. Bobbitt uvádza, že v súčasnosti takisto prebieha konflikt o podobu trhového štátu v rámci vytvárajúceho sa konštitučného poriadku trhových štátov. Je to konflikt medzi podnikateľským štátom, ktorý predstavujú USA, manažérskym štátom, ktorý predstavuje Európska únia a merkantilistickým štátom, ktorý predstavujú Japonsko a ďalšie štáty Ázie.

Podnikateľský trhový štát

Bobbitt tvrdí, že trhový štát, ktorý sa vytvára v USA má podobu podnikateľského štátu. USA sa usilujú o vodcovstvo prostredníctvom produkcie a marketingu spoločného prospechu pre štáty sveta, ako je medzinárodná bezpečnosť, zdravšie životné prostredie a stabilné trhy. Podnikateľský trhový štát podľa Bobbitta umožňuje najväčšiu pluralitu a diverzitu s najsilnejšími hráčmi vrátane pravidiel určujúcej americkej superveľmoci. Táto forma trhového štátu je zároveň najtransparentnejšia. Podnikateľský trhový štát má tendenciu k minimálnym štátnym intervenciám a obmedzuje svoje aktivity na udržiavanie hmotnej a nehmotnej infraštruktúry.

Manažérsky trhový štát

Trhový štát, ktorý sa vytvára v Európskej únii, má podľa Bobbitta podobu manažérského štátu. Európska únia sa tu usiluje o moc prostredníctvom hegemonie v rámci regionálnej ekonomickej zóny. Bobbitt uvádza, že manažérsky trhový štát požaduje určovanie pravidiel od medzinárodných inštitúcií ako EÚ alebo OSN. Táto forma štátu sa bude snažiť prostredníctvom dlhodobého plánovania dať väčšiu váhu záujmom ďalších generácií.

Merkantilistický trhový štát

Trhový štát, ktorý sa vytvára v Japonsku a ďalších štátoch Ázie má podľa Bobbitta podobu merkantilistického štátu. Japonsko a štáty Ázie sa usilujú o podiel na trhu

s cieľom získať relatívnu dominanciu v medzinárodných vzťahoch. Bobbitt tvrdí, že merkantilistický trhový štát sa snaží určovať pravidlá ako jeho vlastní občania budú interagovať s globálnym systémom. Táto forma trhového štátu je najmenej transparentnou. Merkantilistický trhový štát je viac konsenzuálny a viac protekcionistický. Snaží sa udržiavať kontrolu nad monetárnym aj ľudským kapitálom napríklad prostredníctvom imigračných kontrol.

Bobbitt tvrdí, že podnikateľský trhový štát najtransparentnejší, manažérsky už menej a merkantilistický je nepriehľadný. Tieto tri formy trhového štátu budú podľa neho súťažiť o budúcu podobu medzinárodného poriadku trhových štátov. Ako dojednajú tento nový poriadok vo svete teroristických, environmentálnych a ďalších výziev bude určujúce pre vytvorenie nového konsenzu. Tento konsenzus sa môže vytvoriť ako výsledok úspešného riešenia série malých konfliktov ako Bosna, Rwanda, Afganistan, alebo prostredníctvom vypuknutia niečoho ako boli v minulosti svetové vojny alebo prostredníctvom nového high-tech konfliktu medzi veľmocami.

Základné trendy vytvárania trhového štátu

Trhový štát funguje na iných princípoch ako fungoval národný štát. Štát ako taký stratil schopnosť regulovať fungovanie spoločnosti v podobe ako to robil národný štát a zároveň nie je schopný zabezpečiť pre občanov to, čo zabezpečoval národný štát. Trhový štát funguje na tom istom teritóriu ako národný štát, ale zároveň funguje v inom móde ako fungoval národný štát. Národné štáty budú postupne prechádzať k podobnému módu fungovania ako u jednotlivých štátov USA. Ekonomiky jednotlivých štátov na národnej úrovni bude potom potrebné riadiť podobnými nástrojmi ako v týchto štátoch.

Zároveň sa budú obnovovať predindustriálne formy ekonomickej a spoločenskej organizácie. Privatizácia aktivít vo všetkých oblastiach života spoločnosti bude zároveň vytvárať rozvojový potenciál, ktorý umožní vytvárať napr. pracovné miesta, zvyšovať konkurencieschopnosť, produktivitu a pod. Dopady trhového štátu na ekonomiku zmenia od základov základné princípy jej fungovania. Obrysy zmien z prelomov storočí tak začnú nadobúdať konkrétne formy a prejavy.

Štátny a verejný priestor jednotlivých spoločností sa bude postupom času premieňať na privátny priestor. Privatizácia jednotlivých aktivít bude postupne vytvárať potenciály rozvoja jednotlivých oblastí spolu s vytváraním napr. pracovných miest v neobmedzenom rozsahu. Tu treba rozlišovať medzi privatizáciou prebiehajúcou napr. v postkomunistických krajinách, ktorá bola vo veľkom rozsahu doprevádzaná rastom nezamestnanosti, čo bolo spôsobené jej redukciou na privatizáciu hmotného majetku a nie činností a a privatizáciou činností a priestoru, ktoré premenia základnú štruktúru ekonomiky a spoločnosti v podmienkach trhového štátu.

Prechod od národného k trhovému štátu zahŕňa nasledovné oblasti:

- Privatizácia ekonomickej sféry – rôzne podoby privatizácie národných ekonomík prebiehajú v súčasnej dobe prakticky vo všetkých krajinách sveta, privatizácia ekonomiky prebieha v rôznych podobách od deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia, celosvetovo sa privatizujú všetky časti ekonomiky, niekde má privatizácia podobu živelného rozpadu štátnej ekonomiky a táto sa transformuje do tieňovej ekonomiky
- Privatizácia meny – štátny monopol národnej meny je postupne nahrádzaný sadou alternatívnych mien súkromného charakteru. Budú vznikať privátne meny podobne ako existovali v predindustriálnej spoločnosti.
- Privatizácia sociálnej bezpečnosti – privatizácia sociálnej bezpečnosti zahŕňa prechod od štátom garantovanej sociálnej bezpečnosti k individuálne zabezpečenej sociálnej bezpečnosti počas celého ľudského života, čo je spojené s prechodom k individuálnemu manažovaniu vlastných finančných zdrojov pre zabezpečenie svojho života každým jednotlivcom, sociálne zabezpečenie sa transformuje do podoby osobných sociálnych účtov spravovaných privátnymi inštitúciami.
- Privatizácia zdravotnej starostlivosti – zahŕňa prechod od štátom poskytovanej a garantovanej zdravotnej starostlivosti k vytvoreniu trhu zdravotných tovarov a služieb spolu s individualizáciou a diverzifikáciou poskytovania zdravotnej

starostlivosti na trhových základoch, vzniká ekonomiky zdravia založená na rastúcom trhu zdravotných tovarov a služieb

- Privatizácia vzdelávania a vedy – zahŕňa vytváranie privátne založených vzdelávacích a vedecko-výskumných inštitúcií, poskytujúcich a produkujejúciach tovary a služby na trhových princípoch, veda a vzdelanie sa transformujú do podoby informačnej ekonomiky, informácie sa stávajú hlavným výstupom vedy a vzdelávania, vzniká rastúci trh informačných tovarov a služieb, štátne vzdelávacie a vedné inštitúcie sú dopĺňané alebo nahrádzané privátnymi
- Privatizácia obrany – zahŕňa postupnú transformáciu národných resp. štátnych armád na vojensko-ekonomické komplexy súkromných podnikov a inštitúcií, privatizáciu bezpečnosti, privátne vojenské spoločnosti, privátny vojenský priemysel, žoldnieri sú v trhovom štáte kontrahovaní bojovníci
- Privatizácia bezpečnosti a spravodajstva – zahŕňa vytváranie súkromných spravodajských služieb poskytujúcich služby a produkujejúciach tovary na trhových princípoch, spravodajské služby sa venujú tvorbe analýz a prognóz, nadobúdajú charakter firiem obchodujúcich s informáciami, príkladom je americká súkromná spravodajská služba STRATFOR
- Privatizácia moci – zahŕňa postupné rozptyľovanie moci, na moci sa podieľajú think tanky, NGO, analytické a poradenské firmy, lobbysti a pod.

Publikované v skrátenej podobe ako **Klinec, Ivan: Korporácie získavajú stále väčšiu moc.** In: Verejná správa - časopis vlády pre štátnu správu a samosprávu. Číslo 2 / 2010, ISSN 1335-7883, str. 28 - 29